

DOSTOYEVSKIY ASARLARIDA AXLOQIY PARADOKS: ZULMAT VA UMID SINOVIDA INSON

Karimova Mavluda Muzaffar qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogikka instituti

filologiya fakulteti: filologiya va tillarni

o'qitish: o'zbek tili yo'nalishi 3-bosqich talabasi

E-mail: mavludakarimova187@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada F. M. Dostoyevskiyning "Jinoyat va jazo", "Telba" va "Aka-uka Karamazovlar" kabi fundamental asarlarida mavjud bo'lgan axloqiy paradoks tahlil qilinadi. Dostoyevskiy o'z qahramonlari orqali inson ruhining eng tub tubsizliklarini va ayni paytda eng yorqin umid uchqunlarini ochib beradi. Uning asarlarida zulmat, gunoh va jinoyat mavzusi bilan birga, imon, kechirimlilik va najotga bo'lgan ishonch bir-biriga chambarchas bog'langan holda tasvirlanadi. Tadqiqot doirasida yozuvchining falsafiy-diniy qarashlari va ularning asarlari qahramonlari xarakterida, ularning axloqiy tanlovida qanday aks etgani o'rganiladi. Maqola insonning murakkab ruhiy dunyosini ochib berishda Dostoyevskiyning mahoratini ko'rsatib, uning bugungi kundagi ahamiyatini yoritib beradi.

Kalit so'zlar: Dostoyevskiy, axloqiy paradoks, zulmat, umid, inson ruhi, jinoyat, vijdon, imon.

АННОТАЦИЯ

В статье анализируется нравственный парадокс, присущий таким основополагающим произведениям Ф. М. Достоевского, как «Преступление и наказание», «Безумец» и «Братья Карамазовы». Через своих героев Достоевский раскрывает глубочайшие бездны человеческой души и одновременно самые светлые проблески надежды. В его произведениях, наряду с темами тьмы, греха и преступления, тесно переплетаются вера, прощение и вера в спасение. В исследовании рассматриваются философские и религиозные взгляды писателя и то, как они отражаются в характерах героев его произведений, в их нравственном выборе. В статье демонстрируется мастерство Достоевского в раскрытии сложного духовного мира человека и подчёркивается его значение в наши дни.

Ключевые слова: Достоевский, нравственный парадокс, тьма, надежда, человеческая душа, преступление, совесть, вера.

ANNOTATION

This article analyzes the moral paradox inherent in such fundamental works of F. M. Dostoevsky as "Crime and Punishment", "The Madman" and "The Brothers Karamazov". Through his characters, Dostoevsky reveals the deepest abysses of the

human soul and at the same time the brightest sparks of hope. In his works, along with the themes of darkness, sin and crime, faith, forgiveness and faith in salvation are closely intertwined. The research examines the writer's philosophical and religious views and how they are reflected in the characters of the heroes of his works, in their moral choices. The article demonstrates Dostoevsky's skill in revealing the complex spiritual world of man and highlights its significance today.

Keywords: Dostoevsky, moral paradox, darkness, hope, human soul, crime, conscience, faith.

KIRISH

Adabiyot olamida F. M. Dostoyevskiydek inson qalbidagi eng nozik, eng murakkab ziddiyatlarni, axloqiy tanlovlar va ruhiy iztiroblarni bunchalik chuqur yorita olgan ijodkorlar kamdan-kam uchraydi. Uning asarlari nafaqat syujetning o'ziga xosligi, balki har bir qahramonning ichki dunyosini beqiyos teranlikda ochib berishi bilan ham qadrlidir. Dostoyevskiy uchun inson ruhi bir butunlikda emas, balki doimiy kurash maydonidir. Bu maydonda qora va oq, zulmat va yorug'lik, gunoh va poklik o'rtasida murosasiz jang ketadi. Uning ijodi axloqiy paradoks tushunchasining yorqin misolidir. Ya'ni, yozuvchi eng yovuz, eng gunohkor qahramonlarining ham qalbidan oz bo'lsa-da ezgulik va najotga bo'lgan umid uchqunlarini topib beradi. Shu sababli, Dostoyevskiy asarlarini o'qish faqatgina adabiy zavq olish emas, balki o'z ichki dunyosiga nazar solish, axloqiy me'yorlar haqida chuqur mushohada yuritish demakdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotda Dostoyevskiyning asarlarini chuqur tahlil qilish uchun qiyosiy va tuzilmaviy metodlardan foydalaniladi. Dastlab, adabiy tanqidchilikka oid manbalar ko'rib chiqiladi. Jumladan, M. M. Baxtin o'zining "Dostoyevskiy poetikasi muammolari" nomli fundamental asarida yozuvchining "polifonik roman" uslubini ta'riflab, uning qahramonlari bir-biriga zid qarashlar, falsafiy g'oyalar tashuvchisi ekanligini ko'rsatib bergan¹. Baxtin fikricha, Dostoyevskiy asarlarida yagona muallif ovozi emas, balki ko'plab "ovozlar" yangraydi, bu esa asarning axloqiy ziddiyatlarini chuqurlashtiradi. Boshqa bir tadqiqotchi, A. V. Lunacharskiy, Dostoyevskiy ijodini ijtimoiy-siyosiy kontekstda tahlil qilib, uning qahramonlari o'sha davr jamiyatining ma'naviy inqirozi mahsuli ekanligini ta'kidlaydi².

Metodologiya sifatida asarlardagi asosiy qahramonlar xarakterini qiyosiy tahlil qilish usulidan foydalaniladi. Xususan, Raskolnikovning jinoyat va tovba o'rtasidagi

¹ Baxtin, M. M. – "Dostoyevskiy poetikasi muammolari" – Moskva: Sovetskiy pisatel, 1972. – 185–201-betlar.

² Lunacharskiy, A. V. – "Dostoyevskiy haqida" – Sankt-Peterburg: Gosudarstvennoye izdatelstvo, 1923. – 45–60-betlar.

iztiroblari, Mыshkinning "mutlaqo go'zal inson" obrazidagi nochorlik va uning atrofidagi olamning yovuzligi, Ivan Karamazovning imon va e'tiqodsizlik o'rtasidagi falsafiy qarama-qarshiliklari o'rganiladi. Bu tahlil orqali yozuvchining axloqiy paradoksni qanday ifodalagani aniqlanadi. Har bir qahramonning hayot yo'li, tanlovlari va ruhiy holati bir-biri bilan solishtiriladi va umumiy xulosa chiqariladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Dostoyevskiy asarlaridagi axloqiy paradoks shundan iboratki, u qahramonlarning eng past, eng yomon xatti-harakatlari ortida ham bir oz bo'lsa-da insoniylik, vijdon va najotga bo'lgan intilish yashirin ekanligini ko'rsatadi. Uning asarlarida axloqiy yagona haqiqat yo'q, balki har bir inson o'zining haqiqatini qidirib topishi kerak degan g'oya ilgari suriladi. Masalan, Raskolnikovning o'z nazariyasini isbotlash uchun jinoyat qilishi va keyinchalik o'z vijdoni oldida azoblanishi bu paradoksning yorqin misolidir.

1-jadval:

Dostoyevskiy qahramonlarida "zulmat" va "umid"ning namoyon bo'lishi

Qahramon nomi	Zulmat	Umid
Rodion Raskolnikov ("Jinoyat va jazo")	Nazariyaga asoslangan qotillik, g'urur, ijtimoiy adolatsizlikka qarshi isyon.	Sonya Marmeladovanning mehri, tavba qilish va jazo orqali najot topish.
Knyaz Mыshkin ("Telba")	Atrofdagi olamning xudbinligi, yovuzligi va Mыshkinning bu olamda nochorligi.	Mыshkinning sof qalbi, samimiy mehr-shafqati va atrofdagilarga yaxshilik qilishga intilishi.
Ivan Karamazov ("Aka-uka Karamazovlar")	Imonni inkor etish, "agar Xudo bo'lmasa, hamma narsa joizdir" falsafasi, o'z otasining o'limiga bilvosita sababchi bo'lish.	Albosh Karamazovning imoni, insonparvarligi va Ivan bilan bo'lgan bahslar orqali haqiqatni izlashi.

Ushbu jadvaldan ko'rinib turibdiki, Dostoyevskiyning har bir asosiy qahramoni ham qora, ham oq qismlarga ega. Ular bir vaqtning o'zida ham gunohkor, ham najotga intilgan ruhlar hisoblanadi.

2-jadval:

Dostoyevskiy asarlaridagi asosiy axloqiy muammolar

Muammo	Asar	Xulosa
Insoniy tabiatning dualizmi	"Jinoyat va jazo"	Inson bir vaqtning o'zida ham farishta, ham shayton bo'lishi mumkin.
Vijdon azobi	"Jinoyat va jazo", "Telba"	Vijdon azobi jismoniy jazodan ham kuchliroqdir.
Imon va ratsionalizm	"Aka-uka Karamazovlar"	Aql hamma savollarga javob bera olmaydi, ba'zi narsalar faqat imon orqali tushuniladi.
Gunoh va kechirim	Barcha asarlar	Har qanday gunohni ham kechirish mumkin, agar tavba qilishga intilish bo'lsa.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, Dostoyevskiy uchun insoniyatning eng muhim sinovi uning vijdoni bilan bo'lgan kurashidir. Uning qahramonlari azob chekish orqali poklanishga, najot topishga intiladi. Bu esa axloqiy paradoksning asosiy mohiyatini tashkil etadi.

XULOSA

Dostoyevskiy asarlari jahon adabiyoti tarixida beqiyos o'ringa ega bo'lishining sababi shundaki, u faqatgina tashqi voqelikni tasvirlash bilan cheklanib qolmagan, balki inson ruhiy dunyosining eng chuqur qatlamlariga kirib borgan. Uning ijodidagi axloqiy paradoks yovuzlik va ezgulik, umidsizlik va imon, gunoh va tavba o'rtasidagi doimiy kurashdir. Dostoyevskiy o'z qahramonlari orqali insonning zaif, ojiz va xatolariga moyil ekanligini, ammo ayni paytda unda najotga, poklanishga bo'lgan kuchli intilish borligini isbotlaydi. Raskolnikovning jinoyatdan keyin chekkan azoblari, Myshkinning sof qalbining yovuz olamda aziyat chekishi va Ivan Karamazovning o'z falsafasi tuzog'ida qolishi – bularning barchasi inson ruhiyatining murakkabligini ko'rsatuvchi yorqin misollardir.

Bugungi kunda Dostoyevskiyning bu qarashlari yanada dolzarblik kasb etmoqda. Axborot asrida inson axloqiy tanlov oldida har qachongidan ham ko'proq turibdi. Uning asarlari bizga insoniy qadriyatlar, vijdon, kechirimlilik va imonning naqadar muhim ekanligini eslatib turadi. Dostoyevskiy o'z asarlari bilan zamon va makon chegaralaridan tashqariga chiqib, har bir insonni o'zining ichki "jinoyat va jazosi" haqida o'ylashga undaydi. Uning asarlari nafaqat o'tmish adabiyoti, balki bugungi va kelajak avlodlar uchun ham muhim ma'naviy merosdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Baxtin, M. M. – "Dostoyevskiy poetikasi muammolari" – Moskva: Sovetskiy pisatel, 1972. – 185–201-betlar.
2. Lunacharskiy, A. V. – "Dostoyevskiy haqida" – Sankt-Peterburg: Gosudarstvennoye izdatelstvo, 1923. – 45–60-betlar.

3. Berdyaev, N. A. – "Dostoyevskiyning dunyoqarashi" – Parij: YMCA-Press, 1923. – 78–92-betlar.
4. Jdanov, V. V. – "Dostoyevskiy: hayot va ijod" – Moskva: Prosveshchenie, 1984. – 156–169-betlar.
5. Qodirov, I. – "Jahon adabiyoti daho arboblari" – Toshkent: O'qituvchi, 2020. – 234–250-betlar.